

Прегледни рад

*Владан Д. СТАНКОВИЋ\**

*Милан Ж. МИЛОШЕВИЋ\*\**

Факултет за пословне студије и право, Универзитет „Унион – Никола Тесла“

## АНАЛИЗА КРИМИНАЛИТЕТА У ВЕЗИ СА КУЛТУРНИМ НАСЛЕЂЕМ

*Апстракт:* Циљ рада је да се представи криминалитет у вези са културним наслеђем, те да се кроз теоријску анализу утврди да ли је он у порасту или опадању. Изучавањем литературе дошло се до закључка да криминалитет у области културног наслеђа нараста, те да је најчешћи у економски и социјално слабо развијеним државама. Државе Јужне Америке и Блиског Истока су у врху по овој врсти криминалитета. Западни свет је коначна дестинација кријумчарења антиквитета.

*Кључне речи:* културно наслеђе, кријумчарење антиквитета, међународно илегално тржиште културен баштине.

### 1. УВОД

Културна баштина, културно наслеђе или културно добро, подразумева добра која су наслеђена од претходних генерација или која настају у садашњости, а имају специфичну вредност за људе и треба да буду сачувана за будуће генерације. Ова добра најчешће су под режимом заштите, имају симболички значај у свести људи, а са економске стране представљају туристички потенцијал. Културна баштина утиче на идентитет одређеног насеља, региона или државе, а када су у питању објекти Светске баштине они имају посебну вредност за целокупно човечанство. Законом о културним добрима Републике Србије у Члану 2. дат је појам културног добра. „Културна добра су ствари и творевине материјалне и духовне културе од општег интереса које уживају посебну заштиту утврђену овим законом. Културна добра, у зависности од физичких, уметничких, културних и историјских својстава, јесу:

---

\* докторант, vladan.stankovic@fpp.edu.rs

\*\* редовни професор, milan.milosevic@fpp.edu.rs

споменици културе, просторне културно-историјске целине, археолошка налазишта и знаменита места - непокретна културна добра; уметничко-историјска дела, архивска грађа, филмска грађа и стара и ретка књига - покретна културна добра. Културна добра, у зависности од свог значаја, разврставају се у категорије: културна добра, културна добра од великог значаја и културна добра од изузетног значаја“ ([https://www.paragraf.rs/propisi/zakon\\_o\\_kulturnim\\_dobrima.html](https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_kulturnim_dobrima.html)) Очување културне баштине је веома важан задатак међународне заједнице. Културна и природна баштина су ненадокнадиви извори живота и надахнућа. ([www.unesco.org](http://www.unesco.org))

Криминал повезан са културном баштином је, како у свету, тако и код нас, велики проблем. Светска археолошка баштина је угрожена због незаконитих и рушилачких ископавања. Предмети се препродају на црном тржишту или су музејима, галеријама или приватним колекционарима продати као предмети без извора (Brodie, Renfrew 2005).

На овај вид криминалитета није имуна ниједна држава у свету. У сиромашним земљама, криминалци антиквитете продају због жеље за новцем (Yates 2011). Други аутори су мишљења да се на Западу крађе дешавају као облик провођења слободног времена, као нека врста хобија, при чему људи користе детекторе за метал.

Тржиште уметнинама је уопштено дефинисан као простор економске размене, односно, као простор на којем се срећу понуда и тражња онога што је на продају (Brodie, Doole, Watson 2000) (Massy 2008).

Трговина антиквитетима је криминална радња транснационалног карактера која укључује нелегална ископавања и извоз културног материјала из држава извора и добављање тог материјала богатим, економско моћним државама. (Bowman 2008) Мекензи међународно тржиште илегалних предмета види као криминално тржиште организовано у структурне односе међу лоповима, кријумчарима, препродавцима и купцима илегалног материјала (Meckenzie 2011). Трговање њима је уносно као и трговање наркотицима и забрањеним супстанцама (Campbell 2013). На тржишту је загарантована анонимност и купаца и продаваца (Massy 2008).

Законодавство и међународни акти, као и конвенције држава су се показали као добар законски и безбедносни оквир, мада се много проблема појављује у спровођењу тих законских норми. Већина држава које се боре против трговања предметима културне баштине је економски слаба, те не могу да надзиру и чувају археолошка налазишта и друга места од посебног културног значаја (Yates 2011).

Чувањем предмета културне баштине баве се међународне организације као што је Међународни музејски свет (ICOM), чије деловање је усмерено на чување и промовисање природне и културне баштине. На пољу сигурности културне баштине ова организација сарађује са организацијом

UNESCO, при којој има саветодавну улогу. На пољу спречавања и заустављања ове врсте криминалитета ради и Канцеларија Уједињених нација за дроге и криминал (UNDOC), који тесно сарађује са UNESCO-ом. Канцеларија је 2012. године имплементирала Конвенцију Уједињених нација о транснационалном организованом криминалу у којој је определила нове смернице у борби против криминала.

## 2. КРИМИНАЛИТЕТ У ОБЛАСТИ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ

Криминалитет у области културне баштине не догађа се пред очима јавности, није насилан и често је вишеструко прикривен и веома софистициран облик криминалитета. Може се упоредити са криминалитетом белих окрватника, имовинским деликтима (подмоћивање, упад...), те са организованим криминалом чији извршиоци су познаваоци уметничких дела и спретних руку (Курсар, Трчек 2002).

Када се говори о кривичним делима у области културне баштине, прво се помисли на крађу предмета, уништавање предмета или зграда као последица рата, вандализма, плењења гробница и слично. На основу проучавања литературе дошло се до закључка да је врло широк спектар криминалних радњи повезан са културним наслеђем. Осим већ поменутих, ту су и кријумчарење предмета, немарност приликом руковања предметима културне баштине, употреба детектора метала.

### 2.1. ОБЛИЦИ КРИВИЧНИХ ДЕЛА У ОБЛАСТИ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ

Важно је напоменути да се облици кривичних дела у области културне баштине разликују од државе до државе. Пре свега, у социјално сиромашним, а културно богатим државама (Иран, Ирак, Египат, државе Јужне Америке) чест облик криминала је плењење гробница, уништавање предмета и зграда, кријумчарење предмета на међународном тржишту (Brodie, 2000). У развијенијим државама, као што су европске и САД, најчешће се срећу кривична дела употребе детектора метала, илегална продаја кријумчареног блага, вандализам, повремене крађе сакралних или светих предмета културне баштине (Lawson, 2013).

„Постоје бројни примери извршења кривичног дела крађе културних добара, како у свету тако и код нас. Из француског музеја Лувр, 1911. године, украдена је „Мона Лиса“, Леонарда да Винчија – најчувенија слика у историји сликарства, затим 1994. године „Аутопортрет“ Роберта Нантеја, а 1998. године и слика Жана Батиста Камија Кораа „Le chemin de Sèvres“ (Рапајић 2019).

„Једна од тежих крађа уметничких дела у Србији догодила се јануара 2006. године у Музеју у Новом Саду. Приликом оружане пљачке украдена с четири вредна дела, од којих је једно Рембрантово. Ради се о слици „Портрет оца“ из 17. века. Рембрантова слика је процењена на два и по милиона фунти (Вилус 2007). Поред ове слике, из збирке стране уметности украдене су још три слике „Глава Христа“, непознатог аутора из 16. века, „Пејзаж са пећарошем“ Франческа Мола из 17. века, и „Сенека“, Питера Рубенса из 17. века. Рембрантова слика је 2013. године, захваљујући акцији МУП-а, пронађена и враћена музеју“ (Рапајић 2019).

Када је у питању Србија, најчешће се помињу крађе у Виминацијуму. Сматра се да се предмети са овог локалитета налазе у многим приватним збиркама у свету. Извори из Интерпола указују на то да се овакве крађе често не пријављују полицији, због тога што украдени предмети не поседују ваљану документацију о пореклу. „Ово је нарочито изражено код илегално ископаних предмета. Таква ископавања често изађу на светлост дана тек када се појаве на међународном тржишту, а онда их је немогуће вратити у земљу порекла“ (Рапајић, 2019).

## 2.2. ЗАКОНОДАВСТВО У ОБЛАСТИ КИРИМИНАЛИТЕТА У ОБЛАСТИ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ

Уопштено говорећи, правна заштита културне баштине односи се на уставом и законима прописану заштиту. Циљ ове заштите је да трајно очува све материјалне и нематеријалне вредности државе и народа. „То би био скуп правних норми које уређују друштвене односе у вези са споменицима културе, архитетуре, уметности, историје, а овлашћења које одређени овлашћени споменичкоправни субјект има је да на основу норми објективног споменичког права нешто чини или не чини, или да од другога захтева неко чињење или нечињење у вези са споменицима културе, друкчије названим непокретним и покретним културним добрима“ (Поповић 2012).

У Србији је заштита културне баштине прописана Законом о заштити културних добара као и неким подзаконским актима музеја, библиотека, архива и сличних установа.

У наставаку рада дат је преглед најпознатијих конвенција у области спречавања криминалитета на подручју културне баштине. Међу њима су UNESCO Конвенција, UNIDROIT Конвенција, Акт о трговању предметима културне баштине из 2003. године који је усвојила влада Велике Британије.

### 2.2.1. Конвенција UNESCO

Најпознатија конвенција у овом подручју је UNESCO-ова Конвенција о забрани и сречавању недозвољеног увоза и извоза културних добара, те преноса власничких права на њих из 1970. године. Ратификацијом конвенције државе потписнице се обавезују:

- да ће учинити све што је потребно како би се спречила набавка предмета трећих држава за државне музеје и друге институције;
- да ће забранити увоз украдених предмета културне баштине из туђих музеја, религијских и других институција и
- да ће вратити предмете културне баштине у изворну државу. ([www.ec.europa.eu](http://www.ec.europa.eu))

### 2.2.2. UNIDROIT Конвенција

Ово је друга најпознатија конвенција на подручју криминалитета културне баштине. Године 1995. саставио ју је Међународни институт за приватно право, зато што је UNESCO-ова Конвенција усредсређена на међународно учешће, а не и на приватне колекционаре или институције које желе да врате украдена уметничка дела преко судских система у иностранству (Brodie и др. 2000). Мекензи (2000) говори о томе да је лоша страна ове конвенције у томе што изворна држава мора платити одређену компензацију држави која јој предмет враћа. То значи, како каже Мекензи, да изворне државе морају откупити предмете своје културне баштине.

### 2.2.3. Акт о трговању предметима културне баштине

Велика Британија није потписала UNESCO-ову Конвенцију из 1970. године, она је 2003. године учинила значајан корак у борби против криминалитета у области културне баштине и то управо имплементирајући Акт о трговању предметима културне баштине. Овим Актом се трговање предметима културне баштине сматра кривичним делом. Сваки антиквитет или други предмет културне баштине сматра се инкриминишућим, уколико је илегално ископан или прокријумчарен и било којег археолошког налазишта на свету (Brodie, Renfrew 2005).

Мекензи (2007) је спровео истраживање о ефикасности Акта међу препродавцима антиквитета, посматрачима црног тржишта, представницима органа кривичног гоњења, музејским кустосима, археолозима, неким препродавцима из изворних држава. Његова намера је била да утврди да ли је након усвајања Акта у Великој Британији трговање антиквитетима нарасло или је дошло до опадања. Половина испитаника је одговорила да није приметила никакве промене на тржишту, 21% је сматрало да је дошло до некаквих промена, док 29% није желело да да одговор. Аутор је на основу резултата истраживања закључио да је Акт неефикасан, те да није остварио жељени ефекат на трговину антиквитетима у Великој Британији.

Осим анализираних постоје и:

- Европска конвенција о безбедности археолошке баштине која је допуњена и измењена ([www.svetevrope.si](http://www.svetevrope.si))

- Конвенција Уједињених нација о транснационалном организованом криминалу ([www.undoc.org](http://www.undoc.org)),
- Оквирна конвенција Савета Европе о вредности културне баштине за друштво ([www.svetevrope.si](http://www.svetevrope.si)).

У склопу Европске уније и Уједињених нација је много извозних одлука, директива и правила која утичу на трговину недозвољеним предметима културне баштине (Manacorda 2011).

### 2.3. МЕЂУНАРОДНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ

На подручју заштите материјалне и нематеријалне културне баштине, те борбе против криминала у овој области делује више међународних организација. Осим ICOM, ICOMOS и UNESCO постоје и ARCA, AAMD, FBI, INTERPOL.

ARCA (Association for Research into Crimes Against Art) се бави промоцијом студија и истраживања криминалитета у области уметности и заштите културне баштине. У склопу свог посла сарађују са стручњацима, професорима, међународним безбедносним канцеларијама у борби против криминала на овом подручју. ([www.artcrimeresearch.org](http://www.artcrimeresearch.org))

AAMD (Association of Art Museum Directors) делује на међународном нивоу. Усредсређује се на питања културне баштине и увоза и сакупљања археолошког материјала. Организује јавне расправе на различите теме у вези са уметношћу. ([www.aamd.org](http://www.aamd.org))

FBI и INTERPOL имају посебне јединице за борбу против криминала културне баштине.

## 3. ЗАКЉУЧАК

Изворне државе културне баштине се свакодневно суочавају са крађама и пустошењима археолошких налазишта и историјски значајних области и места. Локални препродавци у овоме виде само личну зараду за бољу будућност. Они се такође брину и за кријумчарење предмета на међународно тржиште, на којем их преузимају други препродавци. Предмете међусобно купују како би их „опрали“ и коначно продали заинтересованом купцу. Предмет се продаје као антиквитет са или без извора. На тај начин је врло тешко утврдити стварно порекло предмета.

Археолошки гледано, такав предмет је сасвим неупотребљив. Један од највећих стручњака у области археологије и криминалитета културне баштине Нил Броди (2012) поставља питање, да ли је такве предмете уопште

смислено поручавати. Изгубљена је веза предмета са местом налаaska. Не постоји ни документација о пореклу.

Колекционари и купци антиквитета на тржишту морали би се едуковати и поштовати правне норме и кодекс пословања овом врстом робе. О потенцијалној куповини предмет морали би постављати више питања о извору и начину доласка до њега. Уколико би се показало да је предмет у прошлости био резултат крађе, препродаје и да је данас продукт трговине на црном тржишту, не би га смели купити и морали би препродавца пријавити.

Државе у западном свету, у којима је последњих година запажен пораст коришћења детектора метала, морале би увести забрану његовог коришћења, или га ограничити.

Без обзира на чињеницу да је законима строго кажњиво дело у вези са трговином културном баштином, овај криминал је из дана у дан у све већем порасту.

Проблем настаје због ниског животног стандарда становништва земаља које имају богату културну баштину, као што је већ речено. Проблем је и у слабој инфраструктури, дотрајалим сигурносним системима на археолошким налазиштима, слаба економија државе итд. Државе у таквим условима не могу доследно спроводити безбедносну политику културне баштине. Потребно је почети са образовањем становништва о важности културне баштине народа, као и њеног чувања за будућа поколења. Одличан пример успешног деловања таквог програма може се наћи у Перуу у подручју Сиона.

## ИЗВОРИ

- Bowman 2008: Blythe A. Bowman. Transnational Crimes Against Culture: Looting at Archaeological Sites and the „Grey“ Market in Antiquities. *Journal of Contemporary Criminal Justice*. 24(3). 225-242.
- Brodie, Doole, Watson 2000: Neil Brodie, Jenny Doole, Peter Watson. *Stealing History: the Illicit Trade in Cultural Material*. The McDonald Institute for Archaeological Research. Cambridge.
- Brodie, Renfrew 2005: Neil Brodie, Colin Renfrew. Looting and the Worlds Arceaeological Heritage: The Inadequate Response. *The Annula Review Of Antropology*, 34(1). 343-361.
- Brodie 2012: N. Brodie Neil. *Trafficking Culture: Researching the Global Traffic in Looted Cultural Objects*. <http://traffickingculture.org>
- Campbell 2013: Peter B. Campbell. The Illicit Anquities Trade as a Transnational Criminal Network: Characterizing and Anticipating Trafficking of Cultural Heritage. *International Journal of Cultural Property*. 20(02), 113-153.
- Kursar Trček 2002: Antea Kursar Trček. Vrste kaznivih dejanj zoper umetnine. 3. *Slovenski dnevi varstvoslovja*. Visoka policijsko-varnostna šola. Ljubljana
- Massy 2008: Laurence Massy. The Antiquity Market: Between Legality and Illegality. *Journal of Social Economics*. 35 (10). 729-738.

Meckenzie 2007: Simon Mackenzie. Dealing in Cultural Objects: A new Criminal Law for the UK. *Anticus Curiae*. 71. 8-13

Поповић 2012: Јован Р. Поповић. Правна заштита културних добара, са посебним освртом на архивску грађу која се налази у музејима и библиотекама, њено коришћење и нормативно разграничење надлежности музеја, архива и библиотека. *Међународна конференција: „Технички и материјални проблеми класичној и електронској архивирања: архивистика и информатика“*, Раденци, 28-30. март, 2012., стр. 219-229.

Рапајић 2019: Јована Рапајић. *Заштита културних добара од оштећења и оуђења*. Факултет безбедности. Београд

*Закон о културним добрима*. Службени гласник Републике Србије бр. 71/94, 99/2011

Yates 2011: Donna Yates. Archaeology and Autonomies: The Legal Framework of Heritage Management in a New Bolivia. *International Journal of Cultural Property*. 18 (30). 219-307.

[www.unesco.org](http://www.unesco.org)

[www.ec.europa.eu](http://www.ec.europa.eu)

[www.undoc.org](http://www.undoc.org)

[www.svetevrope.si](http://www.svetevrope.si)

[www.artcrimeresearch.org](http://www.artcrimeresearch.org)

[www.aamd.org](http://www.aamd.org)



Vladan D. Stanković

Milan D. Milošević

## CULTURAL HERITAGE CRIMINALITY – CASE ANALYSES

### SUMMARY

The aim of this paper is to present crime related to cultural heritage in the world, and to determine through theoretical analysis whether it is increasing or decreasing. Reading the literature, it was concluded that crime in the field of cultural heritage is growing, and that it is most common in economically and socially underdeveloped countries. The countries of South America and the Middle East are at the top in this type of crime. The Western world is the ultimate destination for antique smuggling.

*Key words:* cultural heritage, antique smuggling, international illegal cultural heritage market.